

Ikäkäsitykset päätöksenteon taustalla

Kirsi Lumme-Sandt^{1,2}, Pirjo Nikander³, Ilkka Pietilä^{4,5} & Sinikka Vakimo⁶

¹*Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto*

²*Gerontologian tutkimuskeskus, Tampereen yliopisto*

³*Tampereen yliopisto*

⁴*Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto*

⁵*Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikkö*

⁶*Humanistinen osasto, Itä-Suomen yliopisto*

Kaikissa ihmiskulttuureissa on pohdittu syntymään, vanhenemiseen ja kuolemaan liittyviä elämän peruskysymyksiä ja pyritty ymmärtämään niitä. Tavoilla suhtautua eri ikäisiin, ja myös vanhoihin ihmisiin, on historialliset juurensa. Länsimaissa suhde vanhuuteen on painottunut heikentymisen pelon sävyttämään vanhuuden torjuntaan, kun vanhuuden katsotaan johtavan syrjään jäämiseen, sosiaalisten suhteiden ja arvostuksen menetykseen ja lopulta itsemääräämisoikeuden katoamiseen. Lisäksi vanhenemisen ja kuoleman pelon rinnalle on noussut yhä voimakkaammin vanhuuden ajan dementian pelko. Rationaalisuutta korostavassa nyky-yhteiskunnassa muistisairaudet edustavat äärimmäistä vastakohtaa monille asioille, joita pidetään täysivaltaisen ihmisen ominaisuuksina. Vanhuuteen liitetyt negatiiviset mielikuvat eivät kuitenkaan koske vain esimerkiksi muistisairaita, vaan ne ovat huomaamatta laajentuneet käsittämään koko vanhuuden elämänvaihetta. Nämä vakiintuneet negatiiviset ajatusmallit jähmettävät suhtautumistapoja ikääntyneisiin ja estävät näkemästä elämänkulkua ja sen loppupuolta, ikääntymistä ja ikääntyneitä, sellaisina kuin ne tällä hetkellä ovat. Ageismi, ennakkoluuloinen ja asenteellinen suhtautuminen vanhuuteen tai vanhoihin

ihmisryhmänä, vaikuttaa usein tavalla tai toisella päätöksenteon ja arkisten ajattelumallien taustalla.

Ikä on ihmistä määrittävänä tekijänä ja päätöksenteon perusteena samanaikaisesti sekä täsmällinen numero että epätarkempi sosiaalisissa tilanteissa jäsentyvä määrä. Kronologiseen ikään, eli niin sanottuun kalenteri-ikään, perustuva päätöksenteko onkin usein ongelmallista, sillä eletty ikävuodet kertovat ihmisestä ja hänen kyvyistään hyvin vähän. Esimerkiksi palvelujärjestelmä on osin rakennettu kronologisen iän perusteella ja jakautuu siksi lasten, nuorten, työikäisten ja vanhusten palveluihin. Tämä aiheuttaa professori Teppo Krögerin (Talentia 2020) mukaan ongelmatilanteita ihmisten arjessa esimerkiksi silloin, kun puolisot ovat palvelujärjestelmän eri osien asiakkaina. Iän perusteella organisoidut palvelut eivät myöskään välttämättä tunnista ikäryhmän sisällä esiintyvää moninaisuutta. Vanhenemista koskevassa tutkimuksessa on kiistatta osoitettu, että vanhempiin ikäryhmiin siirryttäessä väestö tulee yhä heterogeenisemmaksi muun muassa terveyden, toimintakyvyn ja yleisen aktiivisuuden osalta: mitä vanhemmista ihmisistä on kyse, sitä huonommin keskiarvot kuvaavat koko ryhmää. Arjessa ja päätöksenteossa onkin

tärkeä huomioida se moninaisuus, joka kronologisen iän pelkän numeron taakse kätkeytyy.

Iän ohella ihmisiä määrittää myös joukko muita intersektionaalisia tekijöitä. Tämä tarkoittaa sitä, että iän ohella identiteettiämme ja sosiaalista asemaamme määrittävät samanaikaisesti muun muassa sukupuoli, yhteiskuntaluokka, asuinpaikka, terveydentila, kulttuurinen, uskonnollinen ja etninen tausta sekä sukupuolinen suuntautuminen. 75-vuotias siivoojan pienen eläkkeen turvin haja-asutusalueella elävä leskinainen on hyvin erilaisessa tilanteessa, ei vain taloudellisesti mutta usein myös terveytensä osalta, kuin naimisissa oleva ja kaupungin keskustassa asuva saman ikäinen mies, joka on jäänyt eläkkeelle suuren yrityksen johdotehtävistä. Lapsia ja nuoria jakavat samanlaiset yhteiskunnalliset tekijät. Lainsäädännössä monia asioita säädellään kuitenkin pelkästään suhteessa ihmisen kalenteri-ikään, kuten esimerkiksi täysi-ikäisyyttä ja eläkkeelle siirtymistä, sillä ikä muodostaa juridisesti katsoen yksiselitteisen rajan sen suhteen, mihin ihminen on oikeutettu ja mihin ei. Lainsäädäntö yksiselitteisine ikärajoineen on kuitenkin vain suhteellisen pieni osa elämää yhteiskunnassa, ja sen ulkopuolella monet ikään liittyvät ryhmittelyt ovat hyvin epämääräisiä, kuten se, minkä ikäistä ihmistä pidetään vanhana. Eri-ikäisiin ihmisiin liitetyt mielikuvat ovat myös tilannesidonnaisia ja muuttuvat ajan mittaan. Nykyisin kuulee usein todettavan, että ”tämän päivän 60-vuotias on eilisen 40-vuotias” tai ”40 on uusi 30”. Nämä lausahdukset edustavat positiivista tulkintaa ikääntymisestä, ja niillä korostetaan ikääntymisen olevan nykyisin erilais- ta kuin ennen.

Vaikka kaikkiin eri ikäkausiin liittyy stereotyyppisiä käsityksiä, erityisesti lasten, nuorten ja vanhojen ihmisten osalta nämä määrittäykset estävät heidän täyden osallistumisensa yhteiskuntaan ja johtavat jopa näiden ryhmien syrjintään. Lapsiin ja vanhoihin ihmisiin liitetään usein ajatus erityisestä suojelun tarpeesta. Sen nimissä katsotaan, että näiden ryhmien itsemääräämisoikeutta voidaan rajoittaa enemmän

kuin muiden ikäryhmien. Päätöksenteossa on tärkeää tiedostaa, että hyväkään päämäärä ei sinällään oikeuta ihmisten itsemääräämisoikeuden kaventamista. Ikää, niin lapsuutta, keski-ikä kuin vanhuuttakin, koskeva kulttuurinen ymmärrys on aina muuttunut ja jäsentynyt uudestaan ajan myötä. Viime aikoinakin on pohdittu muun muassa sitä, mikä olisi oikea ikä äänioikeuden saamiseen tai millaisilla ajoneuvoilla alle 18-vuotiaat saavat tieliikenteessä ajaa. Näissä esimerkeissä on kyse erilaisiin oikeuksiin liittyvien ikärajojen uudelleen harkitsemisesta. Toisaalta esimerkiksi koronapandemian kaltaiset poikkeustilanteet herättävät helposti kysymyksiä siitä, millaisiin ikärajoihin tukeutuen ihmisten vapautta voidaan rajoittaa. Milloin ikää on ylipäättään oikeutettua käyttää kohderyhmän, riskiryhmän tai erityisryhmän määreenä?

Ikään perustuvat ”riskiryhmät”

Iän intersektionaalisuus ja moninaisuus tulivat selvästi esiin yli 70-vuotiaille asetetuissa koronarajoituksissa. Epidemian saapuessa Suomeen viranomaisilla ja maan hallituksella oli tarve suojella erityisesti iäkkäämpiä ihmisiä, sillä muista maista tulleiden tietojen mukaan tauti oli vanhemmille ihmisille muita ikäryhmiä vaarallisempi. Epidemiologista aineistoa oli vähän käytettävissä, eikä kuitenkaan ollut selvää, keitä ”vanhemmat” erityisessä vaarassa olevat ihmiset tarkkaan ottaen olivat. Riskiraja päädyttiin eri maissa asettamaan joko 60, 65 tai 70 ikävuoden kohdalle. Suomessa vanhempien ikäryhmien suojelemiseksi käytetty ikäraja tuotti oheisvaikutuksenaan yli 70-vuotiaista kuvan huonokuntoisena ja erityissuojelua tarvitsevana ihmisryhmänä. Pelkän kronologisen iän perusteella tehtävä kategorisointi ei kuitenkaan vastaa ikääntyneiden ryhmän sisäistä moninaisuutta tai heidän omaa käsitystään itsestään yli 70-vuotiaina. Olenko tänään erityisen haavoittuva täytettyäni eilen 70? Numeeriseen ikärajaan tukeutuminen päätöksenteossa on

ymmärrettävää mutta samalla ongelmallista, sillä se niputtaa samaan joukkoon terveydentilaltaan hyvin erilaisia ihmisiä. Siksi ei ollut yllätys, että monet kohderyhmään kuuluneet kokivat rajoitukset syrjintänä.

Samaa kronologiseen ikään perustuvaa määrittelyä tehdään myös työelämässä, missä yli 55-vuotiaita kutsutaan ikääntyviksi työteki-jöiksi. Heihin kohdistuu ikään perustuvia en-nakkoluuloja, mikä voi aiheuttaa äärimmillään irtisanomisia ja vaikeuttaa heidän uudelleen-työllistymistään. Työelämän ikäsyrjinnässä onkin samankaltaisia, ihmisen kronologiseen ikään perustuvia asenteellisia määrittelyitä kuin koronaviruksen aiheuttamia rajoituksia koskevassa esimerkissä. Tiettyyn ikäryhmään liitetyt stereotyyppiset oletukset ja ajatteluta-vat eivät ota huomioon huomattavaa yksilöl-listä vaihtelua. Vaikka esimerkiksi uusien asioi-den omaksuminen hidastuisi iän myötä, yksi-lölliset erot ovat huomattavia, eikä hitaampi oppiminen suinkaan aina aiheuta hankaluuk-sia työtehtävien organisoinnissa tai toteutta-misessa. Stereotyyppinen ajattelu saattaa ko-rostaa ikääntymisen negatiivisten vaikutusten merkitystä.

Ikäsyrjintä ei kuitenkaan kohdistu vain vanhoihin, vaan myös nuoriin voidaan kytkeä ikään liittyviä stereotyyppisiä oletuksia. Arki-sissa käytännöissä myös se, mitä on olla van-ha tai nuori riippuu vahvasti asiayhteydestä. Työelämässä 50 vuotta täyttäneitä voidaan pi-tää sopimattomana koodariksi, koska tietotek-ninen osaaminen liitetään usein nuoriin ihmi-siin. Yli 70-vuotias voi kuitenkin aloittaa pre-sidentinvaalikampanjansa, sillä tässä yhteydes-sä ikä tuo ehdokkaalle uskottavuutta ja syn-nyttää mielikuvan kokemuksesta ja viisaudesta. Ikäsyrjintä on myös sukupuoleen sidottua ja kohdistuu eri tavoin naisiin ja miehiin; nais-ten on todettu ikääntyessään kokevan miehiä enemmän ulkonäkönsä kohdistuvaa arvioin-tia ja arvostelua.

Negatiiviset stereotyyppiset käsitykset pait-si vinouttavat työmarkkinoita, myös tuottavat

ahdistusta ja pahoinvointia vanhemmissa työn-tekijöissä. Syrjintä myös heikentää heidän fyy-sistä terveyttään ja heikentää siten osaltaan työ-kykyä. Tutkimukset osoittavat, että Suomessa eläkeikäiset nähdään monia muita ikääntyviä yhteiskuntia useammin huoltosuhdetta rasit-tavana huonokuntoisena massana ja enemmän poliittisten toimien kohteena kuin yhteiskun-nallisena voimavarana. Professori Marja Jylhä (2020) on hiljattain huomauttanut, että monis-sa kyselytutkimuksissa 70 tai 80 vuotta täyttä-neet suljetaan vastaajien joukon ulkopuolelle, millä on vaikutuksensa tutkimusten edusta-vuuteen. Samalla sen voi tulkita merkiksi sii-tä, ettei 70 vuotta täyttäneiden mielipiteillä ja näkemyksillä ole merkitystä. Suomalainen yh-teiskunta menettää vanhojen ihmisten margi-nalisoinnilla taloudellista, sosiaalista ja kulttuu-rista pääomaa.

Ota ikäsyrjinnän torjunta ja vanhuuden intersektionaalisuus huomioon päätöksenteossa

Ikään liittyvässä päätöksenteossa ei ole kyse vain numeroista vaan myös arvovalinnoista. Siksi kaikessa päätöksenteossa tulee ottaa huo-mioon seuraavat asiat.

- Pohdi, millaisia ikäkäsityksiä päätöksiin liittyy sekä millaista ikäsidonnaista kehi-tystä ne kenties tukevat.
- Arvioi myös ennalta intersektionaaliset ikäseuraamukset päätöksenteossa.
- Huomioi yksilölliset ja joustavat ratkai-sut sekä nykyajan eläkeläisyyden tarjoa-mat mahdollisuudet.
- Tue ikäryhmien välistä integraatiota ja vuorovaikutusta kaikessa päätöksenteossa.
- Ennakkoluulot purkautuvat ihmisten ol-lessa tekemisissä keskenään.
- Pidä mielessä, että ikääntyneitä koskeva päätöksenteko vaikuttaa meihin kaikkiin, myös sinuun sekä nyt että myöhemmin.

Yhteydenotto:

Ilkka Pietilä, dosentti, apulaisprofessori
Valtiotieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikkö
ilkka.pietila@helsinki.fi

Kirjallisuus

Jylhä, M. (2020). Ikäsyrrjintä vinouttaa kyselyitä. Lujkijan mielipide. *Helsingin Sanomat* 21.9.2020.
Talentia (2020) Ikä ei ole pelkkä numero. Teppo Krögerin haastattelu / Markku Tasala. Talentia 4. Saatavilla osoitteessa: <https://www.talentia-lehti.fi/ika-ei-ole-pelkka-numero/>.

Lukuvinkkejä

Jyrkämä, J. & Nikander, P. (2007). Ikäsyrrjintä, Ageismi. Teoksessa Lepola, O. & Villa, S. (toim.), *Syrrjintä Suomessa 2006* (s. 181–218). Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
Karjalainen, A-M., Ukkonen-Mikkola, T., Luodonpää-Manni, M. & Pietilä, I. (202X) Lasten ja vanhusten toimijuus: diskurssianalyysi neljän puolueen eduskuntavaaliohjelmista. *Janus*. (hyväksytty julkaistavaksi).
Krekula, C., Nikander, P. & Wilinska, M. (2018). Gendered Ageism: Conceptualizing Multi-

ple Marginalizations Based on Age. Teoksessa Ayalon, L. & Tesch-Roemer, C. (toim.), *Contemporary Perspectives on Ageism* (s. 33–50). Cham: Springer.

Nikander, P. & Zechner, M. (2006). Ikäetiikka. Elämänkulun ääripäät, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset. *Yhteiskuntapolitiikka*, 71 (5), 515–526.
Ojala, H., Pietilä, I. & Nikander, P. (2016). Immune to ageism? Men's perceptions of age-based discrimination in everyday contexts. *Journal of Aging Studies*, 39, 44–53.

Pietilä, I. & Ojala, H. (2021). The loss of work motivation among older male employees: critical perspectives to policies aimed at extending working life in Finland. Teoksessa Burnay N., Ogg, J., Vendramin, P. & Krekula, C. (toim.), *Older Workers and Labour Market Exclusion Processes*. Cham: Springer. (hyväksytty julkaistavaksi).

Salonen, L., Kähäri, A. & Pietilä, I. (2020). Finland. Teoksessa Ni Léime, Á., Ogg, J., Rasticova, M., Street, D., Krekula, C., Bédiová, M., Madro-Cabib, I. (toim.), *Extended Working Life Policies – International Gender and Health Perspectives* (s. 251–260). Cham: Springer.

Stypinska, J. & Nikander, P. (2018). Ageism and age discrimination in the labour market: A macrostructural perspective. Teoksessa Ayalon, L. & Tesch-Roemer, C. (toim.), *Contemporary Perspectives on Ageism* (s. 91–108). Cham: Springer.